

SOCIALINĖS ANTROPOLOGIJOS IR ETNOLOGIJOS STUDIJOS

LIETUVOS

15(24)
2015

ETNOLOGIJA

LITHUANIAN ETHNOLOGY

STUDIES IN SOCIAL ANTHROPOLOGY AND ETHNOLOGY

**FRAGMENTUOTI IDENTITETAI IR
SOCIOKULTŪRINĖS MAŽUMOS**

Sudarytojai VYTIS ČIUBRINSKAS ir JONAS MARDOSA

**FRAGMENTED IDENTITIES AND
SOCIOCULTURAL MINORITIES**

Edited by VYTIS ČIUBRINSKAS and JONAS MARDOSA

LIETUVOS ISTORIJOS INSTITUTAS
LITHUANIAN INSTITUTE OF HISTORY

LI
LEIDYKLA

VILNIUS 2015

Leidybą finansuoja
LIETUVOS MOKSLO TARYBA
NACIONALINĖ LITUANISTIKOS PLĖTROS 2009–2015 METŲ PROGRAMA
Sutarties Nr. LIT 7-53

REDAKcinĖ KOLEGIJA

Vytis Čiubrinskas (vyriausiasis redaktorius)
Vytauto Didžiojo universitetas

Auksuolė Čepaitienė
Lietuvos istorijos institutas

Jonathan Friedman
*École des Hautes Études en Sciences Sociales
Kalifornijos universitetas, San Diegas*

Neringa Klumbytė
Majamio universitetas, Ohajus

Orvar Löfgren
Lundo universitetas

Jonas Mardosa
Lietuvos edukologijos universitetas

Žilvytis Šaknys
Lietuvos istorijos institutas

REDAKcinĖS KOLEGIJOS
SEKRETORĖ

Danguolė Svidinskaitė
Lietuvos istorijos institutas

Lietuvos etnologija: socialinės antropologijos ir etnologijos studijos – etnologijos ir socialinės/kultūrinės antropologijos mokslo žurnalas, nuo 2001 m. leidžiamas vietoj tęstinio monografijų ir studijų leidinio „Lietuvos etnologija“. Jame spausdinami moksliniai straipsniai, konferencijų pranešimai, knygų recenzijos ir apžvalgos, kurių temos pirmiausia apima Lietuvą ir Vidurio/Rytų Europą. Žurnalas siekia pristatyti mokslo aktualijas ir skatinti teorines bei metodines diskusijas. Tekstai skelbiami lietuvių arba anglų kalba.

Redakcijos adresas:
Lietuvos istorijos institutas
Kražių g. 5
LT-01108 Vilnius

Tel.: + 370 5 262 9410
Faks: + 370 5 261 1433
El. paštas: etnolog@istorija.lt
v.ciubrinskas@smf.vdu.lt

Žurnalas registruotas:
European Reference Index for the Humanities (ERIH)
EBSCO Publishing: Academic Search Complete, Humanities International Complete,
SocINDEX with Full Text
Modern Language Association (MLA) International Bibliography

TURINYS / CONTENTS

<i>Pratarmė</i> (Vytiš Čiubrinskas)	5
<i>Foreword</i> (Vytiš Čiubrinskas)	7

Straipsniai / Articles

Fragmentuoti identitetai ir sociokultūrinės mažumos / Fragmented Identities and Sociocultural Minorities

Christian Giordano

Fragmented Identities: The Case of Penang's Malaysian-Chinese	9
Fragmentuoti identitetai: Penango Malaizijos kinų atvejo analizė. Santrauka	24

Kristina Šliavaite

Kalba, tapatumas ir tarpetniniai santykiai Pietryčių Lietuvoje: daugiakultūriškumo patirtys ir iššūkiai kasdieniuose kontekstuose	27
Language, Identity and Inter-Ethnic Relations in Southeastern Lithuania: Experiences and Challenges of Multiculturalism in Everyday Contexts. Summary	49

Darius Daukšas

Valstybės teritorialumas ir tautinės mažumos: Lenko kortos atvejis	53
State Territoriality and Ethnic Minorities: The Case of the Polish Card. Summary	67

Katarzyna Wójcikowska

Ethnic Socialisation in the Experiences of Students and Graduates of the Lithuanian Minority in Poland	69
Lietuvių mažumos Lenkijoje studentų ir baigusiujų studijas etninės socializacijos patirtis. Santrauka.....	96

Žilvytis Šaknys

Karaimų kalendorinės šventės valstybinių švenčių aspektu	99
Karaim Calendar Holidays in the Context of State Holidays. Summary	123

Jonas Mardosa

Simboliniai patiekalai Pietryčių Lietuvos lenkų velykinėse apeigose ir papročiuose XX a. antroje pusėje – XXI a. pradžioje	129
Symbolic Easter Dishes of the Poles in Southeastern Lithuania in the Second Half of the 20th Century and the Beginning of the 21st Century. Summary.....	151

Kiti straipsniai / Other Articles*Asta Vonderau*

- The Downside of Transparency: Europeanization, Standardization and Disobedient Markets at the Margins of Europe155
 Neigiami skaidrumo aspektai: europeizacija, standartizacija ir maištingos turgavietės Europos pakraščiuose. Santrauka 175

Gintarė Dusevičiūtė

- Jorė: (re-)konstrukcija ar tradicijų tęsa? 177
 Jorė: (Re-)construction or Continuity of Traditions? Summary 201

Recenzijos ir apžvalgos / Reviews

- Guntis Šmidchens. The Power of Song: Nonviolent National Culture in the Baltic Singing Revolution (*Ainė Ramonaitė*) 205
 Soviet Society in the Era of Late Socialism 1964–1985. N. Klumbyte, G. Sharafutdinova (eds.) (*Ida Harboe Knudsen*) 208
 Loreta Martynėnaitė. Kraštovaizdžio konstravimas: gėlių darželiai Lietuvoje XX a. – XXI a. pradžioje (*Laima Anglickienė*) 212
 Nijolė Pliuraitė-Andrejevienė. Lietuvos vaikų žaislai (*Auksuolė Čepaitienė*) ... 215
 Семья и этничность в Литве. Современный взгляд в минувший век. М. Ю. Мартынова, М. Я. Устинова и др. (ред.) (*Petras Kalnias*) 218
 Традиционная мастацкая культура беларусаў 3: Гродзенскае Панямонне 1–2. Т. Б. Варфаламеева (рэд.) (*Jonas Mardosa*) 225

Konferencijos / Conferences

- EASA 2014 m. konferencija „Bendradarbiavimas, intymumas ir revoliucija – naujovės ir tęstinumas susipynusiame pasaulyje“ (*Daiva Repečkaitė*) 229
 SIEF darbo grupės „Ritualiniai metai“ konferencijos Insbruke ir Kazanėje (*Skaidrė Urbonienė*) 232
 2-oji tarptautinė konferencija „Balkanai ir Baltijos šalys vieningoje Europoje: istorija, religija, kultūra II“ 2014 m. (*Aušra Kairaitytė*) 235
 Tarptautinė konferencija „Savas ir kitas šiuolaikiniuose tyrimuose“ (*Inga Zemblienė*) 238
 Tarptautinė konferencija „Šventės mieste“ (*Danguolė Svidinskaitė*) 240

Tyrinėjimų projektai ir programos / Research Programmes

- Tyrinėjame *sava* ir *kita* (*Vida Savoniakaitė*) 245

Tyrinėjimų projektai ir programos

Tyrinėjame *sava ir kita*

Atlikti tyrimai vykdant Lietuvos istorijos instituto programą „Tapatybė erdvėje ir laike: lokalių bendruomenės“, prioritetinių mokslo krypčių projektą „Tautinis identitetas: lokalių bendruomenių lyginamosios perspektyvos globalizacijoje“ (finansuotą Lietuvos mokslo tarybos), mokslo diskusijos paskatino gilintis į tapatybės problemas. Tyrėjų dėmesys buvo nukreiptas į atskirų vietovių, regionų bendruomenių savitumus.

Rezultatai parodė, kad Lietuvos etnologijos ir antropologijos mokslo istorijoje savitos lokalių bendruomenių tapatybės atskleidžia savitus mokslo metodologijos diskursus ir poreikį savaip konstruoti ir naudoti mokslo tyrimų metodus bei metodologijas. Atsiveria daug neištirtų, visiškai nenagrinėtų mokslo teorinių klausimų, Lietuvos aktualijų, skatinančių savitą „kitoniškumo“ suvokimą, etniškumo ir tautiškumo konstravimą bei etninius procesus, visuomenės vertybių skalės kaitą bei migracijos aktualijas. Akivaizdu, kad tyrimus reikia tęsti.

Šių projektų rezultatai skatina žengti tolesnį žingsnį, tirti etniškumo, tautiškumo ir tapatybės konstravimą socialinėse struktūrose, individo ir bendruomenių santykius, plėtoti mokslo metodologijas ir pildyti mokslo istorijos puslapius. Šiuos sumanymus realizuojame vykdydami Lietuvos istorijos instituto programą „Savas“ ir „kitas“ Lietuvoje: socialinės struktūros, kultūra, tapatybė“ (2012–2016 m., dalyviai Auksuolė Čepaitienė, Darius Daukšas, Vytautas Tumėnas ir programos vadovė Vida Savoniakaitė; plačiau žr.: <<http://www.istorija.lt>>).

Viena antropologijos ir etnologijos mokslo kryptis aptaria tapatybę kaip skir-

tingumą. Skirtingumas išgryninamas, kitais atvejais atsižvelgiama į išorinius veiksnius, kitoniškumas ir bendrumas laikomi neatskiriamomis tapatybės dalimis. Kita kryptis tiria santykį skirtingumas / keitimasis / kitas (Baumann Gerd, Gingrich Andre (eds.). 2004. *Grammars of Identity / Alterity: A Structural Approach*. Oxford: Berghahn Books). Labai plačiai apibendrinami tyrimų pobūdį, prisimename mokslo teorijoje žinomus tapatybės tyrimų apibrėžimus – sieksime atskleisti tas tapatybės puses, kurios parodo ne tik apibrėžtą opoziciją tapatybė / skirtingumas, bet ir įvairiapusį tapatybės / keitimosi suvokimą, kuris laikomas produktyviausiu antropologijoje (Gingrich Andre. 2004. *Conceptualising Identities: Anthropological Alternatives to Essentialising Difference and Moralizing about Othering*, Baumann G., Gingrich A. (eds.). *Grammars of Identity / Alterity: A Structural Approach*: 3–17. New York, Oxford: Berghahn Books). Mums artimas žinomas Gerdo Baumano teiginys – tarpdisciplininiai požiūriai (Baumann Gerd. 2004. *Grammars of Identity / Alterity: A Structural Approach*, Baumann G., Gingrich A. (eds.). *Grammars of Identity / Alterity: A Structural Approach*: 18–50. New York, Oxford: Berghahn Books) leidžia plačiai kalbėti apie tapatybę ir kultūrą; nagrinėti, kaip *savi* konsoliduoja visuomenę, o *svetimi* supriešina; kokie simboliai išskiria Lietuvos visuomenę Vidurio ir Rytų Europos istorijoje.

Pagrindinis programos tikslas – atskleisti, kaip Lietuvos tautinės, vietinės, regioninės ir su vieta nesusijusios bendruomenės, grupės, individai, socialinių struktūrų ir kultūros reiškinių sąveikos lemia,

konstruoja Lietuvos gyventojų tapatybę ir kultūrą (plačiau žr.: <<http://www.istorija.lt>>). Analizuojame etnologijos ir antropologijos mokslo teoriją ir istoriją, gilinamės į Lietuvos pliuralistinės visuomenės ypatumus istoriniuose ir šiuolaikiniuose Europos kontekstuose.

Teorinė socialinių ir humanitarinių mokslų mintis sąvokas *sava* ir *kita* sieja su plačiais tarpdalykiniais diskursais antropologijos, istorijos, etnologijos, filosofijos, politikos ir kt. moksluose bei kultūros studijose. Požiūriai į *sava* kinta kartu su mokslo ir visuomenės aktualijomis. Antropologijos ir etnologijos moksle šiuolaikinis epistemologinis požiūris ir modernybės bei postmodernybės teorinės interpretacijos sudarė prielaidas pliuralizmui. Klasikinės antropologijos metodologijos ir požiūris į *kita*, į *kito* kultūrą neišvengiamai pasikeitė pokolonijinėje antropologijoje. Daugiakultūre demokratinėse visuomenėse *savas* ir *kitas* atsirado greta. Antropologija daugiau negali būti apibrėžiama kaip *kitų* kultūrų tyrimų disciplina (Moore Henrieta L., Sanders Todd. 2014. *Anthropology and Epistemology*, Moore H. L., Sanders T. (eds.). *Anthropology in Theory: Issues in Epistemology*: 1–18. Oxford: Wiley-Blackwell), tačiau ir pati kultūra, antropologijos tyrimų objektas, greitai neatpažįstamai kinta. Vidurio ir Rytų Europos socialinių mokslų posovietiniai tyrimai įgavo naujų krypčių. Europos integracijos procesai atvėrė daugybę aktualių įvairiapusių svarbių klausimų ir požiūrių į mokslo, visuomenės, kultūros *keitimąsi*.

Etnologijos tyrimų diskursai savo teoriniais požiūriais į etninės kultūros raidą buvo artimi istorijos mokslo lyginamiesiems tyrimams. Dominavę etninės kultūros istoriniai tyrimai ilgainiui siejosi su socialinėmis aktualijomis; kultūrai atskleisti tapo reikalingas žmogaus požiūris į save ir *kitą* ar *kito* kultūrą, atsirado dirva improvizacijoms. Kartu su demokratinės visuome-

nės plėtote Lietuvoje XXI a. pradžioje apie *savą* ir *kitą* pradėta kalbėti plačiau. Demokratinė mintis atvėrė galimybes pliuralistiniams požiūriams. Žodžio laisvė išskėlė kontroversiškų nuomonių.

Šios programos pirmas svarbus rezultatas yra knyga *Savas ir kitas šiuolaikiniais požiūriais / Contemporary Approaches to the Self and the Other* (sud. Vida Savoniakaitė, LII leidykla, 2014, 444 p.). Knygos leidybą finansavo Lietuvos mokslo taryba, Nacionalinė lituanistikos plėtros 2009–2015 metų programa, projekto finansavimo sutartis Nr. LIT-8-44. Leidinyje straipsnius, parengtus remiantis konferencijoje „Savas ir kitas šiuolaikiniuose tyrimuose / The Self and the Other in Contemporary Research“, surengtoje Lietuvos istorijos institute 2013 m. spalio 24–25 dienomis (konferenciją rėmė Lietuvos mokslo taryba, sutartis MOR-13105), skaitytais pranešimais, papildė nauji darbai, analizuojantys teorinius ir socialinius šios temos aspektus. Knygoje siekiame atskleisti, kokie teoriniai aspektai yra svarbūs šiuolaikinės visuomenės tapatybių tyrimų problematikai, kaip kritiškai vertinama *sava* ir *kita* antropologijos, etnologijos ir tarpdalykiniuose teoriniuose, praktiniuose darbuose. Teigiame, kad atliekant tapatybių tyrimus būtina atsižvelgti į individų, visuomenių įvairiapuses tapatybes ir *keitimąsi*. Nagrinėjame: 1) *sava* ir *kita* antropologijoje ir etnologijoje; 2) Europos tapatybių pažinimą; 3) tautų simbolius, stereotipus; 4) etnines grupes paribiuose; 5) tapatybes šeimoje; 6) kultūros tyrimų tarpdalykinius ypatumus. Siekiame įsilieti į diskusijas apie humanitarinių mokslų plėtrą. Kartu tikimės skleisti istorines kultūrinės atmintis apie lietuvių tautinę savimonę ir šiuolaikinės visuomenės aktualijas, plėtodami lyginamąsias analitines interpretacines metodologijas ir metodus.

Antras svarbus rezultatas – *savo* ir *kito* tematikai skirtas mokslinis žurnalas *Litua-*

nus: The Lithuanian Quaterly Journal of Arts and Sciences 60(4), Winter 2014, kuriame publikuoti programos vykdytojų straipsniai nagrinėja Lietuvos realijas. Atvejų analizė juose paremta autorių atliktais etnografiniais lauko tyrimais. Vienas ryškiausių *Lituanus* straipsnių analizių aspektų yra kolektyvinės „priklausomybės“ tyrimai, savo pasirinkimai. Didėjantis žmonių gyvenimo būdo mobilumas pakeitė požiūrį į *namus*. Namai tampa vis individualesni ir privatus. „Namų“ sąvoka antropologijoje yra siejama su migracijos procesų gausėjimu, žmonių judėjimu iš kaimo į miestą, darbo, geresnio gyvenimo paieškomis ir pan. Lietuviai dažnai savo tapatybę nusako lakoniškai ir pradeda gyvai pasakoti, kur ir kokie yra jų *namai*, o kartais nutyli. Etnografinių tyrimų patirtis leidžia teigti, kad *būti lietuviu* – tai yra būti tautos nariu, Lietuvos piliečiu ir / ar bet kurioje pasaulio vietoje puoselėti tautiškumą, giminystę, kalbą, *namus*, žemę, nacionalinę ir etninę kultūrą ar kolektyvines ir individualias atmintis.

Programos vykdytojai paskelbė daugiau šią tematiką nagrinėjančių mokslinių straipsnių ir kitų darbų (<<http://www.istorija.lt>>); 2015 m. išėjo Rimanto Sliužinsko ir Vidos Savoniakaitės sudarytas Klaipėdos universiteto Menų fakulteto periodinio mokslo darbų leidinio *Tradicija ir dabartis* 2014 m. tomas, kuriame nagrinėjamos savos ir kitos tradicijos.

Atlikdami tolesnius programos tyrimus plačiau nagrinėsime tautinės tapatybės hipotezes. Vienu požiūriu, tautinė tapatybė turi ryšį su etniškumu, kitų – tapatybė tik konstruojama. Antropologai sąvoką „tauta“ lygina su „bendruomenė“. Išnaudojami patrauklūs „gimtinės“, „giminystės“, „namų“, „vietinės“ kultūros simboliai. Sąvoka „tauta“ yra platesnė negu „bendruomenė“. Siekiama tirti bendruomenę socialiniame kultūriniame kontekste ir išskirti ją iš *kitų*. Gyventojų

grupių, visuomenės sluoksnių savosios tapatybės apibrėžimai skiriasi. Dažnai tapatinami etnis, tautinis, kultūrinis identitetas. Šiuolaikinis mokslas naujai plėtoja kultūrinių bendruomenių studijas. Daugelis socialinių ir kultūrinių antropologų savo tyrimuose ieško ryšio tarp kultūros, etniškumo ir išskirtinumo (Gupta Akhil, Ferguson James. 2004. *Beyond "Culture": Space, Identity, and the Politics of Difference*, In: J. X., Rosaldo R. (eds.). *The Anthropology of Globalization*: 65–80. Oxford: Blackwell; Bauman, Gingrich 2004; Gingrich Andre, Banks Marcus (eds.) 2006. *Neo-nationalism in Europe and Beyond*. New York, Oxford: Berghahn Books; Hutchinson John, Smith D. Anthony (eds.). 1996. *Ethnicity*. Oxford, New York: Oxford University Press). Lietuvos mokslininkai tautiškumą daugelyje tyrimų siejo su etniškumu ir kultūra (Merkienė Regina. 1994. *Etninė kultūra ir lietuviybės simboliai*, Merkienė R. (sud. ir red.). *Etninė kultūra ir tautinis atgimimas*: 55–69. Vilnius: Lietuvos istorijos institutas; Merkienė Irena Regina, Paukštytė-Šaknienė Rasa, Savoniakaitė Vida, Šaknys Žilvytis. 2005. *Pietryčių Latvijos lietuviai: tapatumo išraiška, etninės ir kultūrinės orientacijos*. Merkienė I. R. (sud.). Vilnius: Versus aureus; Čepaitienė Auksuolė. 2001. *Atgaivinant etninį tapatumą: individas, simbolis, vieta, Lietuvos etnologija: socialinės antropologijos ir etnologijos studijos* 1(10): 167–198 ir kt.).

Naujausiuose tekstuose požiūrių spektras į tapatybę plečiasi. Thomaso Hyllando Erikseno manymu, pastaruoju metu etninė tapatybė laikoma konstruojama. Tampa svarbi socialinė tapatybė, nors kartais kultūriniai veiksniai gali pranokti socialinius (Eriksen Thomas Hylland. 2002. *Ethnicity and Nationalism: Anthropological Perspectives*. London: Pluto Press, p. 31–77). Etninių daugumų ir mažumų situacijos skiriasi – gilinsimės, kokios šios aktualijos Lietuvoje.

Vida Savoniakaitė